

**MIXXAT YOZUVI: TARIX, MADANIYAT VA DAVLAT
BOSHQARUVIDAGI ROLI**

Hasanboyev To'raqul Foziljon o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti o'qituvchisi,

Islomqulov Ozodbek Rustam o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi Mesopotamiya sivilizatsiyasining eng muhim yutuqlaridan biri bo'lgan mixxat yozuvi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Mixxat yozuvining paydo bo'lishi, rivojlanish bosqichlari, turli sivilizatsiyalar tomonidan qo'llanilishi hamda uning ijtimoiy hayot, davlat boshqaruvi va madaniyatdagi o'rni yoritiladi. Maqola arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar orqali mixxat yozuvining insoniyat madaniy merosidagi ahamiyatini keng qamrovli tarzda ko'rsatadi

Kalit so'zlar: "Mixxat yozuvi, Mesopotamiya hudui, Shumer davlati, Bobil davlati, Ossuriya va Elam, Xetlar, yozuv tizimi, tarix va madaniyat, arxeologiya izlanishlar, qonunchilik tizimi, adabiyot, iqtisod va diplomatiya.

Mesopotamiya insoniyat tarixidagi eng qadimgi sivilizatsiyalardan biri bo'lib, u yerda insonlar dehqonchilik, chorvachilik va savdo faoliyatini rivojlantirgan. Bu hududda shahar-davlatlar shakllangan bo'lib, ular madaniy, siyosiy va iqtisodiy hayotning markaziga aylangan. Shu bois Mesopotamiya tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar va yozuv tizimlari orqali qadimgi sivilizatsiyalarning rivojlanishini o'rganishda asosiy tadqiqot maydoni hisoblanadi.

Mixxat yozuvi insoniyat tarixidagi eng muhim kashfiyotlardan biri bo'lib, u tafakkur, ijtimoiy munosabatlar va madaniyatni rivojlantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qilgan. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida, xususan Mesopotamiya hududida, miloddan avvalgi IV ming yillikning oxirlarida birinchi yozuv tizimi – mixxat yozuvi – paydo bo'lgan.

Dastlab bu yozuv xo‘jalik hisob-kitoblari, moliyaviy va diniy yozishmalar uchun ishlatilgan bo‘lsa-da, keyinchalik adabiyot, qonunchilik va diplomatiya sohalarida keng qo‘llanila boshladi. Shu bilan birga, mixxat yozuvi nafaqat Shumer va Bobil, balki keyinchalik Ossuriya, Elam, Xet va boshqa qadimgi sivilizatsiyalar uchun ham asosiy yozuv tizimi bo‘lib xizmat qilgan.[1].

Mixxat yozuvi dastlab xo‘jalik va savdo hisob-kitoblari uchun ishlatilgan bo‘lsa-da, keyinchalik diniy, adabiy va ilmiy matnlarni yozish vositasi sifatida keng tarqalgan, loy taxtachalarda saqlanishi qadimgi sivilizatsiyalarning tarixini bugungi kungacha yetib kelishida muhim ahamiyat kasb etgan va u qadimgi tillar hamda grammatika tizimlarini tadqiq qilishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Mixxat yozuvi ilk bor Mesopotamiya hududida – hozirgi janubiy Iroqdagi Uruk, Ur va Eridu shaharlarida – Shumer sivilizatsiyasida miloddan avvalgi 3100–3000 yillarda paydo bo‘lgan[2]. Dastlab u piktografik shaklda bo‘lib, ma’lumotlarni tasvirlar orqali ifodalagan. Masalan, bug‘doy, echki yoki mol hisob-kitoblari loy taxtachalarga tasvirlangan. Vaqt o‘tishi bilan piktogrammalar soddalashib, uchburchak va chiziqlardan tashkil topgan geometrik belgilar tizimiga aylangan. Loy taxtachalarga mix shaklidagi izlar tushirilgani sababli yozuv “mixxat” (cuneiform) deb nomlangan. Shu jarayonda Shumer yozuvi fonetik belgilar tizimiga o‘tib, murakkab matnlarni yozishga imkon yaratgan[3].

Shumer yozuvi miloddan avvalgi III ming yillikda Bobil, Akkad, Ossuriya va Elam davlatlarida keng tarqaldi. Bobil davrida mixxat yozuvi grammatik jihatdan boyidi va fonetik belgilar ishlatilishi kuchaydi. Akkadlar esa yozuvni semitik tillarga moslashtirdi, bu esa uni turli mintaqalarda qo‘llash imkonini berdi. Keyinchalik Xetlar, Hattilar va Eronning qadimgi xalqlari ham mixxat yozuvining o‘z tillariga moslashgan shakllarini ishlab chiqdilar. Shu tarzda yozuv tizimi Mesopotamiya hududidan Markaziy Osiyo, Eron, Suriya va Anadoluga tarqaldi[4].

Mixxat yozuvi qadimgi jamiyatda beqiyos ahamiyat kasb etgan. U orqali davlat boshqaruvi, xo‘jalik yuritish, qonunchilik va diplomatik yozishmalar amalga oshirilgan. Masalan, miloddan avvalgi 1754-yilda Bobil shahrida amal qilgan Hammurapi qonunlari mixxat yozuvida tosh ustunlarga o‘yib yozilgan[5]. Shu

yozuv orqali tarixiy voqealar, shartnomalar, soliqlar va savdo bitimlari qayd etilgan.

Diniy matnlar, adabiyot va dostonlar ham mixxat yozuvida saqlangan. Eng mashhur adabiy asarlardan biri – “Gilgamish dostoni” – ham shu yozuvda bitilgan. Mixxat yozuvi nafaqat yozuv tizimi sifatida, balki ilm-fan, madaniyat va ijtimoiy hayotning rivojlanishida ham katta ahamiyat kasb etgan. U orqali qadimgi xalqlarning tafakkuri, dunyoqarashi, qonunchilik tizimi va ijtimoiy tuzilishi haqida bilim olish mumkin[6].

XIX asrda olib borilgan arxeologik qazilmalar natijasida Mesopotamiya hududidan minglab loy taxtachalar topildi. Eng yirik to‘plamlar Nippur, Uruk, Bobil va Ninoviyadagi qadimiy kutubxonalardan olingan. 1850-yillarda ingliz olimi Genri Roulinson Behistun yozuvini o‘qib, mixxat yozuvining deşifrovkasini amalga oshirdi. Bu kashfiyot tarixshunoslikda inqilob yaratdi, chunki u orqali Shumer, Bobil va Ossuriya madaniyatlarini chuqur o‘rganish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Zamonaviy tadqiqotlar natijasida 100 000 dan ortiq mixxat yozuvi bitilgan loy taxtachalar kataloglangan va ular tarix, tilshunoslik va arxeologiya fanlarida asosiy manba sifatida xizmat qilmoqda[7]. Shu orqali qadimgi iqtisodiy tizimlar, siyosiy boshqaruv va madaniy aloqalar haqida keng ma’lumot olish mumkin.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, Mixxat yozuvi insoniyat sivilizatsiyasining poydevorini tashkil etgan buyuk madaniy merosdir. U nafaqat yozuv tizimi, balki ilm-fan, madaniyat va davlat boshqaruvi sohalarining rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shgan. Mixxat yozuvi orqali qadimgi xalqlarning tafakkuri, dunyoqarashi, ijtimoiy hayoti va qonunchilik tizimi haqida bilim olish mumkin. Shu sababli u zamonaviy yozuvlarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bugungi kunda tarix, tilshunoslik va arxeologiya fanlarida dolzarb mavzu hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Kramer S. N. History Begins at Sumer. University of Pennsylvania Press, 1981. 305-324-b.
- 2.Roux G. Ancient Iraq. Penguin Books, 1992. 67-78-b.
- 3.Glassner J. J. The Invention of Cuneiform. Johns Hopkins University Press, 2003. 201-256-b.
- 4.Saggs, H. W. F. The Greatness That Was Babylon. Sidgwick & Jackson, 1988. 501-552-b.
- 5.Foster, B. R. The Age of Agade: Inventing Empire in Ancient Mesopotamia. Routledge, 2016. 123-130-b.
- 6.O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Mixxat yozuvi". Toshkent. 2001.
7. www.wikipedia.org. internet sayti